

Zöhrab ƏLİYEV
Pedaqoji elmlər namizədi,
professor

BİBLİOQRAFİK İNFORMASIYA SƏNƏD İNFORMASIYA TƏLƏBATININ ÖDƏNİLMƏSİNDƏ MÜHÜM VASİTƏDİR

Müasir dövrə xas olan elmi-texniki tərəqqinin yüksək səviyyəsi və cəmiyyətdə baş verən çox ciddi sosial iqtisadi dəyişiklik bütün dünya miqyasında, o cümlədən müstəqil Azərbaycan Respublikasında informasiya tələbatlarının xarakterinin, məqsədinin, məzmununun, istiqamətinin dəyişməsinə hərtərəfli təsir göstərir. Bütün bunlar əməyin xarakter dəyişikliyi, intellektuallaşması, differensiasiyalaşması ilə müqayisə olunur, təhsilin və peşə biliyinin səviyyəsinə tələbatı artırır, informasiya axımının daha da sürətlənməsinə, bununla da elmi təbii, texniki və başqa məsələlərin artmasına səbəb olur və eyni zamanda kitabxana-bibliografiya və başqa informasiya ehtiyatlarından səmərəli istifadəyə ehtiyacı gücləndirir.

İnformasiya həmişə xüsusilə cəmiyyətin bütün fəaliyyət sahələrində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müasir cəmiyyətin informasiyalı cəmiyyət adlandırılması da təsadüfi deyil. Bəşəriyyət həmişə informasiyanı toplamış, qorumuş və yaymışdır. İnsan, onun genetik kodu informasiya daşıyıcısı və eyni zamanda informasiyanın qoruyucusudur (1).

Cəmiyyətin informasiyalaşdırılması zəruri bir prosesdir. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qəbul etdiyi «İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında» Qanunda (3 aprel 1998-ci il) informasiyalaşdırma anlayışına belə tərif verilir: «İnformasiyalaşdırma informasiya ehtiyatlarının formalaşdırılması, təqdim edilməsi, istifadə olunması əsasında dövlət hakimiyyəti və yerli özünü idarə

rətmə orqanlarının təşkilati, hüquqi və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün müəssisə, idarə və təşkilatların və vətəndaşların informasiya tələbatlarının və bu sahədəki hüquqlarının təmin edilməsində optimal şəraitin yaradılması üçün təşkilati, sosial və elmi-texniki prosesdir» (1).

Ümumiyyətlə, informasiya dedikdə ilk növbədə bizi əhatə edən, ətraf mühit haqqında hər cür məlumat nəzərdə tutulur. Bununla bərabər informasiya ayrı-ayrı şəxslər, predmetlər, faktlar, hadisələr və müxtəlif proseslərlə də əlaqədar ola bilər. İnformasiya anlayışının əhatə dairəsi daha da genişləndirilə bilər, buraya canlı və cansız təbiət obyektləri haqqında məlumatlar, proqramlar və təlimatlar məcmuu da daxil edilə bilər. İnsanlar bu informasiyanı müxtəlif mənbələr vasitəsilə alır və onlardan gündəlik müxtəlif həyatı fəaliyyətlərində istifadə edirlər.

Cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasında əhəmiyyətli olan informasiya ehtiyatları, vasitələri çoxcəhətlidir. Bu ehtiyatlar və informasiya xidməti vasitələri dünya miqyasında, o cümlədən Azərbaycanda durmadan inkişaf edir. Cəmiyyətin informasiya ehtiyatları sənədlər şəklində maddiləşir və bununla da ondan məqsədyönlü sosial istifadə üçün imkan yaranır. Nəticə etibarilə sənəd informasiya axını və fondu yaradır və formalaşır. Sənədləşdirilmiş informasiya dərc olunmuş və dərc olunmamış şəkildə ola bilər. Məlumdur ki, belə informasiya mənbələri geniş, bir qədər məhdud və qadağan olunan istifadə fondlarında, o cümlədən muzeylərdə, kitabxanalarda, xüsusi arxivlərdə, kino-fotosənəd fondlarında və başqalarında mühafizə oluna bilər. Yuxarıda qeyd olunan qanunda informasiya ehtiyatlarına verilən tərifdə deyilir: «İnformasiya ehtiyatları – informasiya sistemlərində (kitabxanalarda, arxivlərdə, fondlarda, məlumat banklarında və s.) olan sənədlər və sənəd massivləri, ayrıca mövcud olan sənədlər və onların massivləridir» (1).

İnformasiya ehtiyatları mənsubiyyətlərinə, sənədlərin tiplərinə, istifadə vasitələrinin tiplərinə, mühafizə, işlənmə və ötürülmə əlamətlərinə görə təsnifləşdirilə bilər. İnformasiya ehtiyatları mənsubiyyətinə görə dövlət və qeyri dövlət informasiya ehtiyatlarına bölünür. Qeyri-dövlət ehtiyatları isə öz növbəsində şəxsi və ictimai alt bölmələrə ayrılır.

İnformasiya ehtiyatları sənəd tiplərinə görə təsnifləşdirildikdə sənəd, bibliografik, faktoqrafik (o cümlədən soruq-məlumat nəşrləri, ensiklopediyalar, həmrəhlar və s.), konseptual, iqtisadi, hüquqi, kommersiya, elmi-texniki, sosial, ekoloji, tədris, mədəni xarakterli informasiya ehtiyatlarına görə fərqləndirilə bilər.

İstifadə vasitələri tipləri dedikdə müxtəlif cihazlar, aqreqatlar və başqa texniki vasitələr, komplekslər, o cümlədən teleradio şirkətləri, nəşriyyat sistemləri, informasiya kommunikasiyaları, texnologiyaları nəzərdə tutulur.

İnformasiyanın mühafizəsi, işlənilməsi və ötürülməsi əlamətlərinə görə onun iki tipi formalaşmışdır: 1. Ənənəvi. 2. Avtomatlaşdırılmış.

İnformasiya ehtiyatlarının ən mühüm tərkib hissələrindən biri bibliografik informasiyadır. O, bibliografiyaşünaslığın nəzəri təhlilində mərkəzi kateqoriya olmaqla ilkin çıxış nöqtəsi kimi nəzərə alınır. Məhz buna görə bibliografik fəaliyyətin ümumi nəzəri əsası hesab edilir. XX əsrin 70-ci illərindən bibliografiyaşünaslığın ümumi nəzəriyyəsində mühüm kateqoriya kimi bibliografik informasiya haqqında konseptual mülahizələr formalaşmağa başlamışdır və nəzəri şərhinə maraq durmadan artmışdır. Keçmiş sovet məkanında professor O.P.Korşunovun bu sahədə xidmətləri böyük olmuşdur (5). Bibliografik informasiya haqqında nəzəri tədqiqatların mühüm müddəalarını belə ümumiləşdirmək olar. Əvvəla nəzərə almaq lazımdır ki, bibliografik fəaliyyət müəyyən təşkilati mənsubiyyətə malik deyil. Doğrudur, keçmiş Sovet İttifaqında kitab palatası bibliografik müəssisə hesab edilirdi. Bununla belə onlar, o cümlədən Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası (1925) bibliografik fəaliyyətin yalnız bir sahəsinin, dövlət qeyd bibliografiyasının xüsusi mərkəzi kimi formalaşmışdır (3, s 6-18). O, nəzərdə tutulan bibliografik fəaliyyət sahəsində cari bibliografik informasiya vermək funksiyasını yerinə yetirirdi və respublika ərazisində çap olunan kitablara, qəzet-jurnal məqalələrinə və digər çap əsərləri növlərinə dair ən mükəmməl və etibarlı bibliografik informasiya mənbələri – «Azərbaycan mətbuat salnaməsi»ni, «Birillik Azərbaycan kitabiyatı»nı və kitablara dair çap kartoçkalarını buraxırdı. Palata bəzən repertuar tipli, həmçinin sahəvi, şəxsi xarakterli bibliografik vəsaitlərin hazırlanıb bura-xılmasında da iştirak edirdi. Bunlar onun fəaliyyətində epizodik xarakter daşıyırdı. Ona görə də Kitab Palatasının özü də bibliografik fəaliyyətin təsadüf edildiyi sosial kommunikasiyaları müəssisələri ilə, o cümlədən kitabxanalar, nəşriyyatlar, kitab ticarəti müəssisələri, arxivlərə, elmi-informasiya orqanları ilə bir sırada durur. Bu müəssisələr olduqca mürəkkəb, geniş və dərin differensiasiyaya malik olan sənəd kommunikasiyaları («sənəd-informasiya istifadəçiləri») sisteminin işlənməsini, fəaliyyət göstərməsini təmin edir.

Sənəd kommunikasiyaları sisteminin bütünlükcə və onun tərkib hissəsi olan sosial institutlardan hər birinin nəzəri şərhinin ilkin özyi (abstraksiyası) real və mürəkkəb konkret tarixi şəraitə uyğunluğu ilə,

«sənəd-informasiya istifadəçisi» arasındakı münasibətlə (ibtidai uyğunluqla) əlaqədardır. Deməli, burada əsas etibar ilə ikili münasibət - sənəd-informasiya istifadəçiləri münasibəti əsas götürülür. Lakin bu sistemdə üçlü münasibətin olduğunu iddia edənlər də olmuşdur və onlar bu münasibətin rabitə nəzəriyyəsi ilə və iqtisadi münasibətlə analogiya təşkil etdiyini əsaslandırmağa çalışırdılar. Məlumdur ki, rabitə nəzəriyyəsinə görə «Ötürücü - rabitə vasitəsi - qəbuledici», iqtisadiyyatda isə «İstehsal - bölgü - istehlak» kimi münasibətlər var və beləliklə sənəd kommunikasiyaları sistemində də «Müəllif - sənəd - istifadəçi» münasibətləri mövcuddur. Ümumilikdə belə üçlü münasibətin mövcudluğunu qəbul etmək olar və bəzi hallarda onun nəzərə alınması mümkündür. İnformasiya kommunikasiyaları sistemində psixoloji mənənin olması bu fikri müəyyən dərəcədə təsdiq edir. Bu mənədə çox zaman hər hansı bir əsərin (sənədin), xüsusilə bədii ədəbiyyatda müəllifinə münasibətdə özünü göstərir. Bir vaxtlar məlumdur ki, insan öz bilik və təcrübəsini mühafizə etmək və yaymaq məqsədilə sənədləşdirmək, material daşıyıcısında qeyd etmək üsulunu kəşf etmiş və bununla bilik yaradıcısı ilə onların istifadəçiləri arasında sənəd formasında vacib olan əlaqələndirici, öz funksiyasına görə, necə deyirlər rabitə vasitəsi və ya maddi istehsal-istehlak sistemində bölgü ilə analogiya təşkil edən əlaqələndirici sahə meydana gəlmişdir. Bəzi mənada bu elə də var. Lakin sənəd kommunikasiyaları sisteminin inkişafı prosesində başqa daha mühüm hadisə baş verir. Sənəd ümumi sosial informasiya (bilik) mənbəyi funksiyasını daşımaqla obyektiv olaraq tamamilə yeni bir münasibət tipini yaradır və burada da getdikcə istehsalçı (yaradıcı) və istifadəçi vəhdət təşkil edir və sənədlə münasibətdə ziddiyyət təşkil edirlər, onun qarşı tərəfinə çevrilirlər. Bu halda informasiyanı yaradan hətta daha böyük ölçüdə istifadəçi rolunu oynayır. Vaxtilə müəllif olmasına baxmayaraq hər hansı tədqiqatçı, elmi, ədəbi yaradıcı mövcud sənədləşdirilmiş informasiyanın istifadəçisinə çevrilir. Təbiidir ki, yeni informasiya yaratmaq, yeni kəşflərə, ixtiralara nail olmaq üçün hər şeydən əvvəl mövcud olanları araşdırmaq, əlaqədar sənədlərə müraciət etmək lazımdır. Sənədin meydana gəlməsi ilə bağlı bu metamorfoza insanı sənədləşdirilmiş informasiyanın istifadəçisi etmişdir və sənəd kommunikasiyaları sistemini indi müşayiət etdiyimiz yüksək inkişaf səviyyəsinə gətirib çıxarmışdır və bu da daha əsaslı, bununla bərabər ümumi və sadə formada nəzərə çarpan «Sənəd-informasiya istifadəçisi» sistemi kimi səciyyələndirilir. «M - S - T» kimi üçlü sistem əsl çıxış nöqtəsi olan «Sənəd-tələbatçı (informasiya istifadəçisi)» sisteminin xüsusi bir halı kimi nəzərə alın bilər.

«Sənəd - informasiya istifadəçisi» sisteminin nəzəri izahı bibliografik informasiya üçün önəmli olan «uyğunluq» anlayışını meydana gətirir. «Uyğunluq» anlayışı öz mahiyyətinə görə «Sənəd - informasiya istifadəçisi» münasibəti çərçivəsində mümkün olan şərait müxtəlifliyini əhatə edir, «Sənəd - informasiya istifadəçisi» münasibətinin mövcudluğu da uyğunluqdan asılı olur. Uyğunluğun həyata keçirilməsi ilə sənədlərdə istifadəçilər arasında münasibət heçə enir, necə deyərlər, əksliklər vəhdəti eyniləşir.

Uyğunluqların həyata keçirilməsi isə heç də asan proses deyil. Bu sənəd kommunikasiyaları sistemində tarixən mövcud olan ziddiyyətlər üzündən çox çətinləşir. Həm ziddiyyətlər, həm də uyğunluqlar olduqca müxtəlifdir, onlar bəşəriyyətin intellektual tərəqqisi, cəmiyyətin inkişafının ayrı-ayrı mərhələlərində konkret tarixi şəraitlə əlaqədar baş verən sosial-iqtisadi dəyişikliklər əsasında daha da mürəkkəbləşir və dərinləşir. Ona görə də haqqında bəhs olunan sistemin öz funksiyasını normal şəkildə həyata keçirməsi üçün müxtəlif vasitəçilərə ehtiyacı olur, nəticə etibarı ilə bilavasitə həmin sistemdə fəaliyyət göstərən sosial kommunikasiyalar, o cümlədən kitabxanalar, nəşriyyat, kitab ticarəti idarələri və başqaları meydana gəlir. Bunların sırasında bibliografik fəaliyyət və onun əsas məhsulu olan bibliografik informasiya mühüm yer tutur. Bunların hər biri sənəd kommunikasiyaları sisteminin səmərəli fəaliyyətini təmin etmək məqsədi güdür. Informasiya istifadəçilərinin informasiyalaşmaları ilə əlaqədar müxtəlif tələbatlarının ardıcıl, məqsədyönlü və vaxtında ödənilməsində bu vasitələr yaxından iştirak edir.

Informasiya kommunikasiyaları sistemi çox mürəkkəb bir sistem olmaqla üç quruluş səviyyəsini özündə əks etdirir. Birincisi, bilavasitə sosial informasiyanın sənədləşdirilməmiş (sənəddən asılı olmayan) hərəkəti ilə, ikincisi, sosial informasiya daşıyıcıları olan sənədlərin yaradılması, mühafizəsi və paylanması, yəni sənədləşdirilmiş, üçüncüsü, ikinci sənəd və ya bilik mənbəyi olan sənədlər haqqında müştəkkil məlumatın yaradılmasını, hərəkətini əks etdirən bibliografik səviyyə. Belə fərqləndirmə sistemin mütərəqqi inkişafı gedişini ümumi şəkildə olsa da əks etdirərək burada bilavasitə informasiya səciyyəsi tarixən ilkin mövqedə durur. Sonralar isə sənədləşmiş səciyyə baş verir və çox sürətlə inkişaf edir və bu da öz növbəsində ikinci sənədin – bibliografik informasiya mənbələrinin yaradılmasını zəruriləşdirir. Ona görə ki, sənəd axını və toplusunun işlənməsi və axtarışı bibliografiyanın köməkliliyi olmadan mümkün olmaz. Adları çəkilən səviyyələr sistemdə şaquli kəsikdə nəzərə alınarsa onda məlum olacaqdır ki, kitabxanalar, nəşriyyatlar, kitab ticarəti, arxiv müəssisələri öz funksiyalarını əsasən ikinci

səviyyə çərçivəsində həyata keçirir, bibliografiya isə üçüncü səviyyəni əmələ gətirir. Elmi-informasiya fəaliyyəti isə üç səviyyəni bütövlükdə, lakin elmin və istehsalın informasiya təminatı çərçivəsində əhatə edir.

Beləliklə, bibliografiya tarixən formalaşmış, hazır sənəd formalı bilik mənbələri ilə məşğul olur, ən müxtəlif sosial məqsədlər və həmin sənədlərdən istifadə problemini həll edir. Bir daha qeyd etmək lazımdır ki, o, bütün elmi informasiya kommunikasiyaları sistemini əhatə etmək, optimallaşdırmaq vəzifələrini qarşısına qoymur və hələ sənədlərdə qeydə alınmamış elmi informasiyanın çatdırılması problemi ilə maraqlanmır. İnformatika isə elmi informasiya kommunikasiyalarını bütövlükdə, bütün səviyyələrdə və formalarda nəzərdən keçirir. Sənədlərdə qeydə alınmamış elmi-texniki informasiyanın da yayılmasına təsir göstərir.

Bibliografik fəaliyyət bilavasitə sənədlərlə məşğul olur, informasiya istifadəçilərinin sənəd tələbatlarının ödənilməsi funksiyasını həyata keçirir. O, çox cəddi daxili mütəşəkkilliyə malik olan və indi də öz rolunu itirməyən bir informasiyadır. Bibliografik informasiyada daxili mütəşəkkillik o dərəkdir ki, onun yayılması və istifadəsi forması olan bibliografik məhsulda bibliografik modernləşdirmə (təsvir) konkret standartlarda tənzimlənir, bibliografik yazıların qruplaşdırılmasında müvafiq təsnifat sxemləri əsas götürülür, istər ənənəvi, istərsə də məşinlə oxunan dilə çevrilən bibliografik yazıların sənədlə əlaqədar əlamətləri dəqiq müəyyənləşdirilir. Belə xüsusi qaydaların mövcudluğu bibliografik informasiyaya xas olan səciyyəvi xüsusiyyətdir. Ümumiyyətlə bibliografik informasiya sənədlər haqqında xüsusi qaydaya əsaslanan, sənədlər və onlardan istifadə edənlər arasında uyğunluğun həyata keçirilməsini təmin edən mütəşəkkil informasiyadır. Bununla bibliografik informasiya haqqında ümumi təsəvvür yaradılsa da onun funksional mahiyyəti açıqlanmır. Ona görə də bibliografik informasiya anlayışının konkretləşdirilməsi onun funksional mahiyyətinin dəqiqləşdirilməsi və differensiasiyası ilə bağlıdır.

Bibliografik informasiyaya xas olan səciyyəvi xüsusiyyət «Sənəd-informasiya istifadəçiləri» münasibətindəki ikimeylliliklə daha qabarıq şəkildə aşkar edilir. Məlumdur ki, bibliografik fəaliyyətin obyektində sənədlər və informasiya istifadəçiləri nəzərdə tutulur. Yəni onun məhsulu olan bibliografik informasiya bir tərəfdən bibliografiyalaşdırma prosesinin bilavasitə obyektinə olan sənədlərə əsaslanır, digər tərəfdən isə bibliografik təsirin həm potensial, həm bilavasitə, həm də fərdi obyektinə olan informasiya istifadəçilərinə müraciət edir. Bu ikilik bibliografiyanın ümumi nəzəriyyəsinə həlledici mahiyyət kəsb edir. Əsas

bibliografik anlayışların şərhində bununla razılaşıyıq, bu anlayışların məzmununun açıqlanmasında onun təsirini açıq hiss edirik.

Bibliografiya üçün tələbatçı kimi – informasiya – sənəd və ya sadəcə olaraq sənəd tələbatının daşıyıcısı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sənəd tələbatı ona görə əsasdır ki, bibliografik informasiya yalnız sənədlərin köməkliyi ilə cəmiyyətin, müxtəlif fəaliyyət sahələrində çalışan üzvlərinin müvafiq informasiya tələbatlarının ödənilməsinə təmin edir. Müasir dövrdə müstəqil Azərbaycan Respublikası informasiya istifadəçilərinin tərkibində çox böyük dəyişikliklər və yeniliklər baş verir. Bazar münasibətlərinin bərqərar olması ilə əlaqədar olaraq sahibkarlar, biznesmenlər, fermerlər kimi informasiya tələbatçıları bibliografik təsir obyektinə çevrilmişdir və onların sənəd tələbatlarının istiqamətlərini müəyyənləşdirmək, optimal təminatını həyata keçirmək bibliografik fəaliyyətin mühüm vəzifələrindən biri olmuşdur. Məhz buna görədir ki, artıq bəzi kitabxanalar bibliografiya şöbələrinin bazasında işgüzar informasiya kabinetlərinin yaradılmasına təşəbbüs göstərirlər.

Cəmiyyətin informasiyalaşdırılması sisteminin dinamikasında bibliografik informasiya tələbatının axırıncı yerdə durması onun müstəqil olmadığını və sənədlərlə əlaqədar olduğunu, onlara dair tələbatların ödənilməsinə xidmət etdiyini göstərir. Buradan belə bir nəticə çıxır ki, sənəd tələbatı sənəd kommunikasiyaları sisteminin, o cümlədən bu sistemin tərkib hissəsi olan bibliografik fəaliyyət sisteminin inkişafında əsas və başlıca stimuldur.

Bibliografik fəaliyyətin nəzəri şərhində «Sənəd tələbatı», «Sənədlər və informasiya istifadəçiləri» və «Bibliografik informasiyanın ictimai funksiyaları» ilə rastlaşırıq. Bu anlayışlar bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəyə malikdirlər. Bibliografik informasiyaya xas olan ictimai funksiyaların uyğunluqları, uyğunluqların isə tələbatlara əsaslanmaları fikrimizi bir daha təsdiq edir. Müxtəlif tələbatlarda baş verən dəyişikliklər uyğunluqlar və funksiyalarda da analogi dəyişikliyə gətirib çıxarır.

Sənəd kommunikasiyaları sistemində bibliografik informasiya ilə insanın sosial mühiti arasındakı əlaqəni uyğunluqdan kənar təsəvvür etmək olmaz. Bu o deməkdir ki, informasiya ehtiyacı obyektiv olaraq həmişə mövcuddur, lakin ehtiyac hiss edilən informasiya sənədləşdirilməyibsə, bilavasitə onunla əlaqədar sənəd yoxdursa, deməli, lazımı uyğunluq yoxdur, bibliografiya onun ödənilməsində vasitəçi ola bilməz.

Informasiya istifadəçilərinin sənədlərə olan ehtiyaclarını meydana gətirən səbəblər isə olduqca müxtəlifdir və müvafiq olaraq uyğunluqlar və bibliografik informasiyanın həyata keçirdiyi funksiyalar da o qədər müxtəlifliyə məruz qalır. Bibliografik informasiya sənəd tələbatına

əsaslandığı üçün hər şeydən əvvəl bu tələbatın mahiyyətini, xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək lazımdır. Sənəd və informasiya istifadəçisinin arasındakı münasibətin nəzəri təhlili əsasında müəyyən olunur ki, bibliografik informasiyanın ehtimal olunan sənəd tələbatları artan xətəlidir və əsasən üç anla bağlı olur: 1. Informasiya istifadəçisinə vacib olan sənədlərin axtarışına tələbat; 2. Müxtəlif formalarda və məzmununda sənədlərin mövcudluğu haqqında informasiyaya tələbat; 3. Ayrı-ayrı informasiya istifadəçisi qruplarının və ya fərdlərinin tələbatları. Buraya istifadəçilərin hazırlıq səviyyələri, yaş fərqləri, sənədlərdən müstəqil istifadə etmək səriştələri, imkanları və başqa xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla sənədlərin əlaqədar keyfiyyət meyarlarına görə qiymətləndirilməsinə olan tələbat də əlavə olunmalıdır. Sənəd kommunikasiyaları sistemində məlum üç uyğunluq tipi də bu tələbatlarla bağlıdır.

Formal hesab edilən birinci əsas uyğunluq tipinin (s — 1 — t) bibliografik təsirlə həyata keçirilməsi o deməkdir ki, sənədlərin mövcudluğunun müəyyənləşdirilməsi, yəni texniki bibliografik axtarış və konkret fonda onun yerinin təyin edilməsi məqsədilə bibliografik informasiyadan istifadə olunur.

Bibliografik informasiyanın yardımı ilə uyğunluğun ikinci tipinin (s — 2 — t) həyata keçirilməsi və bunun əsasında sənədlərin məkana görə sərəpələnməsindən irəli gələn maneə aradan qaldırılır, informasiya əks etdirən sənədlərin formalarına və məzmunlarına görə inkişafı haqqında təsəvvür yaradılır. Bu məqsədə nail olunmasında sənəd kütləsini və axınını retrospektiv və cari şəkildə əhatə edən bibliografik informasiya məhsulunun ardıcıl və məqsədyönlü şəkildə informasiya istifadəçilərinə çatdırılması vasitəsilə nail olunur.

Üçüncü və öz mürəkkəbliyi ilə fərqlənən uyğunluq tipinin (s — 3 — t) bibliografik həlli sənədləşdirilmiş informasiyadan istifadə prosesinə bibliografik fəallıqla nüfuz etməsi deməkdir və yalnız müəyyən qrup tələbatçılarının xüsusiyyətləri və məqsədlərinə uyğun gələn sənədlərin seçilməsi və tövsiyəsi ilə həyata keçirilir.

Yuxarıda deyilənlər ənənəvi bibliografik hadisələrin funksiya mahiyyətlərinə görə nəzəri şərhinə əsaslanır. Lakin müasir dövr kompüter dövrüdür və informasiyanın elektron texnologiyasının bibliografik proseslərdə geniş tətbiqi onda böyük keyfiyyət dəyişikliklərinə səbəb olmuşdur. Demək olar ki, bibliografik informasiya ilə əlaqədar geniş miqyaslı proqramın işlənməsi və tətbiqi bibliografik informasiyanın əsas ictimai funksiyalarının artırılması ilə həyata keçirilməsinə gətirib çıxarır və cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasında vacib olan başqa informasiya tələbatlarının da ödənilməsinə təmin edir.

Bibliografik fəaliyyətin həyata keçirildiyi ən əsas müəssisələrdən olan kitabxanalar informasiyalaşdırma proseslərində kompüter texnologiyasının tətbiqinə diqqəti daha da artırmalıdır. Bu sahədə inkişaf etmiş kapitalist dövlətlərində, ABŞ-da xüsusilə zəngin təcrübə əldə olunmuşdur. Məsələn, hazırda bütün dünyada həkimlər, tibb üzrə elmi tədqiqatçılar, ümumiyyətlə səhiyyə işçiləri MEDLARS və MEDLINE adlanan elektron informasiya sistemlərindən geniş istifadə etmək imkanlarına malikdirlər. MEDLAYK daha çox populyarlığa malikdir. Demək olar ki, dünyanın bütün ölkələrinin səhiyyə işçiləri bu sistemdən istifadə edirlər. Ölkəmizin mühüm tibb kitabxanaları və informasiya mərkəzləri də bu işdən kənar qalmamalıdır.

Bütün fəaliyyət sahələrində qarşıya qoyulan hansısa problemi həll edib müvafiq nəticəyə gəlmək üçün müəyyən əməliyyatlar həyata keçirilir. Həmin əməliyyatların miqdarının və ardıcılığının seçilməsi üçün müxtəlif meyarlar ola bilər. Əsas məqsəd isə uyğunsuzluğu minimuma endirməkdən ibarətdir. Bunun üçün vacib olan hərəkətlərin ardıcılığına «alqoritm» deyilir və bibliografik proseslərdə də lazımı səmərəliliyə və operativliyə nail olmaq üçün həmin prosesləri alqoritmləşdirilmiş proqrama salmaq lazımdır. Bibliografiyalaşdırmanın optimal alqoritmi bibliografik təsvir standartı və başqa normativ sənədlərlə bağlıdır. Təbiidir ki, kompüterlə işləyən istifadəçilər də müəyyən istifadə səriştəsinə malik olmalı və müvafiq qaydaları axıra qədər riayət etməlidirlər.

Sənədlərin bibliografik qaydada bir dəfə işlənilib bibliografik məlumat bazasına daxil edilməsi və sonradan qeyri məhdud dərəcədə də həmin yazının (maşınla oxunan) ən müxtəlif məqsədlərlə istifadəsinin mümkünlüyü onun səmərəlilik dərəcəsi haqqında aydın təsəvvür yaradır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, maşınla oxunan bibliografik yazıda məlum üsürlərlə yanaşı sənədlərin əsas məzmununu əks etdirən açar sözlər, predmet rubrikaları, hətta bütöv mətn də ola bilər və bu da onun informasiya miqyasının nə qədər geniş olduğunu göstərir.

Ölkəmizdə bazar münasibətlərinin bərqərar olduğu bir zamanda bütün fəaliyyət sahələrində informasiya tələbatları olduqca artır. Ona görə də kitabxanalar əsas informasiya mərkəzi kimi bibliografik xidmət sahəsində məqsədyönlü dəyişikliklərə nail olmalı, fərqli informasiyanın səmərəliliyi üçün yollar və üsullar müəyyənləşdirməlidirlər. Elə etmək lazımdır ki, mütəxəssislərlə yanaşı sahibkarlıqda, bizneslikdə ilk addım atanlar da ehtiyacı olduqları informasiya ilə vaxtında təmin olunsunlar. Məsələn, bəzi kitabxanalar bibliografiya şöbələri bazaların

da işgüzar informasiya kabinetləri təşkil edirlər. Azərbaycanın mühüm kitabxanaları belə işgüzar kabinetlərə diqqəti artırmalı və bunun üçün əvvəl marketind tədqiqatları aparmalı, müvafiq informasiya ehtiyatlarını ümumiləşdirməli, xidmət növünü qiymətləndirməli (qiymət qoymalı), reklamlar işləməli, xidmət gös-tərdikləri ərazidə potensial informasiya tələbatçıları, o cümlədən müəssisələri və təşkilatları müəyyənləşdirməlidirlər. Əlbəttə, informasiya fəaliyyəti ilə intensiv məşğul olmaq vəzifəsini öhdəsinə götürən belə kabinetin əməkdaşları yeni texnologiyamı hərtərəfli mənimsəməlidirlər. Məhz elektron məlumat bazaları sayəsində istənilən operativliyə nail olmaq mümkündür.

Azərbaycanda bazar münasibətlərinə keçid və mülkiyyət formalarının çoxalması informasiya fəaliyyəti sahəsində daha yeni vəzifə qarşıya qoyur. Bu partnyorların işgüzar mövqeləri haqqında etibarlı informasiyanın əldə olunub çatdırılmasıdır. Bununla əlaqədar olaraq cəmiyyətdə reklamlara ehtiyatlı münasibət göstərilməsinə köməklik göstərən təşkilatlar sırasında kimlər ola bilər, müəssisə və idarələrin (necə deyərlər, iqtisadi subyektlərin) maliyyə hesabatlarını müstəqil olaraq kimlər yoxlaya bilər kimi məsələlərin həlli mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu zaman bizim üçün qismən yeni olan «auditor fəaliyyəti» anlayışı ön plana çəkilir.

Auditor firmasına bibliografik informasiya və kitabxana xidmətində iki əsas məqsəd güdülməlidir: 1.Öz mütəxəssislərini onların fəaliyyətlərinin mövzuları üzrə lazımı sənədlər və başqa ədəbiyyatla təmin etmək; 2.Müvafiq abonentlərə informasiya çatdırmaq. Bu zaman ən mühüm vəzifələrdən biri kitabxananın soraq-məlumat fondunu formalaşdırmaqdan, yəni onu normativ aktlarla, dərc olunmuş dəyişikliklər, əlavələrlə təchiz etməkdən ibarət olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1.«*Informasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafi-zəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu*»// *Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik toplusu*.- 1998.- №6.-S.1214-1222.

2.*Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu* // *Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal*.-1999.- №1.-S.3-16.

3.*Əliyev Z.H.Azərbaycan bibliografiyasının tarixi(1920-1970):-Dərs vəsaiti*.- B., 1978.-78 s.

4.Əliyev Z.H. *Bibliografik informasiya və onun elmi məhəyyəti // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya:Elmi-nəzəri və təcürbi jurnal.-1998.-№1.-S.17-25.*

Rus dilində

5.Алешин Л.И. *Защита информации и информационная безопасность.- Москва, 1999.-97 с.*

6.Кориунов О.П. *Библиография: теория, методология, методика.-Москва:Книга,1986.-287 с.*

7.Бугрова Т. *Что может кабинет деловой информации //Библиотека.-1997.-№12.*

8.Харитонов Р.П. *Библиотечно-библиографическое обслуживание и информационный менеджмент в аудиторской фирме //Науч. и техн.б.-ки.-1998.-№7.*

Зохраб Алиев

БИБЛИОГРАФИЧЕСКАЯ ИНФОРМАЦИЯ ВАЖНЫЙ СПОСОБ УДОВЛЕТВОРЕНИЯ ДОКУМЕНТАЛЬНО-ИНФОРМАЦИОННЫХ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ

Р Е З Ю М Е

В статье формулируется главный признак, определяющий специфику библиографической информации, как посредника в системе документальных коммуникаций отличающий ее от других посредников, функционирующих в этой системе.

В статье анализируются система документы и их коммуникаций, отношения «книга-читатель», информационные барьеры в системе документальных коммуникаций как движущая сила ее развития, возникновение и основные направления развития библиографической информации.